

Quantitative Content Analysis Textbooks (second stage) from Stimulating the Students' Curiosity Viewpoint

Seyed Abbas Razavi

Corresponding Author, Associate Professor, Department of Educational Sciences, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. E-mail: razavi_sa@scu.ac.ir

Fereshteh Khademinia

Master of Curriculum Studies, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. E-mail: khadfereshte@gmail.com

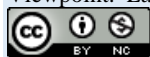
Seyed Mansour Marashi

Associate Professor, Department of Educational Sciences, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. E-mail: marashi_s@scu.ac.ir

Abstract

The purpose of the present study is to investigate the degree of attention of the second-stage elementary school's textbooks from the viewpoint of stimulating students' curiosity. The research method is descriptive (content analysis). The population consists of all textbooks of grades 4,5,6 which includes 9 volumes of books. Data was gathered using a researcher-made scale. To ensure the validity of the researcher-made scale, it was reviewed by 11 experts in the field of educational sciences and educational psychology. The validity of the checklist was calculated and confirmed using the CVI index (Waltz and Bausell). To ensure the scale reliability, the composite reliability coefficient was calculated (0.89) and showed that the tool has high reliability. The unit of analysis was theme and descriptive statistics such as frequency and percentage as well as tables and graphs were used for data analysis. The findings indicated that the content of the second-stage elementary school's textbooks did not pay equal and balanced attention to the components of curiosity. More attention has been paid to the components of "independent activity" and "questioning"; while the components of "surprising" and "freshness" were paid less attention. Another finding of this research showed that in sixth-grade textbooks more attention is paid to students' curiosity than in fourth and fifth grades. Considering that children's curiosity is an important factor for learning and

How to Cite: Razavi, S. A., Khademinia, F., & Marashi, S. M. (2023). Quantitative Content Analysis Textbooks (second stage) from Stimulating the Students' Curiosity Viewpoint. *Educational Psychology*, 19(68), 46-70. doi: 10.22054/jep.2023.73959.3850

Educational Psychology is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

creating internal learning motivation, it is suggested that curriculum planners and textbook authors pay more attention to it in designing elementary school textbooks.

Keywords: curriculum content, curiosity, curiosity components, textbook, content analysis, second-stage elementary school

1. Introduction

Curiosity as a motivational factor is commonly recognized as a source of intrinsic motivation and can help improve learning. Although children are naturally curious and this curiosity can help them and improve their education and help students' academic progress; however, curiosity has not been paid much attention in the Iranian educational system and curriculum. In Iran's educational system, which is a centralized system, educational content is mainly provided to students through textbooks, and to some extent, this content is the same and common to all students. Considering the importance and position of textbooks in the education system of the country, as well as the attention to curiosity and the use of this feature in the curriculum, this research was conducted with the aim of investigating the degree of attention of the second stage elementary school's textbooks from the viewpoint of stimulating students' curiosity.

Research Questions:

1. How much attention is paid to the stimulation of students' curiosity (nine components) in the elementary textbooks?
2. In the design of the primary textbook, which of the lessons and grades has more attention been paid to curiosity?

2. Literature Review

Although curiosity is one of the characteristics that can be seen in most children, this issue has been neglected in recent years. Jarihi et al. (2014) pointed out the importance of curiosity and considered it necessary to examine its other dimensions in future researches. Khoshkloi and Aznab (2014) also stated that due to the emphasis of the "National Curriculum Document" on curiosity, it is necessary to pay attention to it in textbooks. Glovi (2013) also conducted his research only on the book "Thinking and Research" and found that despite the benefits of curiosity, this component has not been paid attention to in the field of education. Salar (2012) has also mentioned the neglect of

attention to curiosity in the design of educational content. Also, Salsabili (2005) revealed in his research that curiosity was not paid attention to in the objectives of the primary school curriculum. In another research, Mohammadi and Sorgi (2014) examined first-grade books in terms of the level of attention to curiosity. The findings of their research showed that in the studied textbooks, much attention was paid to the component of "students activeness", but little attention was paid to the component of "constant inquiry and search". Dibai (2023) also analyzed the position of the curiosity-based curriculum in the upstream documents of Iranian education and showed that components such as "exploration" and "questioning" have been given more attention, but less attention has been paid to the component of "willingness to learning".

3. Methodology

The research method is descriptive in general and a quantitative content analysis in particular. The population consists of all textbooks of grades 4,5 and 6 which includes 9 volumes of books. Data was gathered using a researcher-made scale. To conduct the content analysis, a guide was first compiled, which included how to conduct the content analysis process. Also, a checklist was prepared using various scientific sources and based on the nine components of curiosity (including initiative and innovation, questioning, independent activity, surprising, complexity, learning engagement, challenging, discovery and novelty). To ensure the validity of the researcher-made scale, it was reviewed by 11 experts in the field of educational sciences and educational psychology. The validity of the checklist was calculated and confirmed using the CVI index (Waltz and Bausell). Items with minimum values (0.79) were accepted, and a total of 52 items were approved for 9 components. To ensure the scale reliability, the composite reliability coefficient was calculated (0.89) and showed that the tool has high reliability. The unit of analysis was theme and descriptive statistics such as frequency and percentage as well as tables and graphs were used for data analysis.

4. Results

The findings of the research showed that in general, the textbooks of the second year of elementary school paid attention to curiosity and its components. Of these, the highest value is related to the component of "independent activity" (27%) and "questioning" (26.2%). Also, the least

amount of attention was paid to the components of "surprising" (2.3%) and "freshness" (3%). Other components (initiative and innovation, complexity, learning engagement, challenging, and discovery) have a moderate status.

Another part of the findings of this research revealed that there is a difference in the amount of attention paid to students' curiosity in different textbooks in the second year of elementary school. This amount is 650 cases (equivalent to 32.1%) in the fourth-grade textbooks, 658 cases (32.5%) in the fifth grade, and 715 cases (35.4%) in the sixth grade. Therefore, there is not much difference between the fourth and fifth grades, but in the sixth grade, more attention is paid to stimulating students' curiosity than in the fourth and fifth grades.

Also, this research showed that the highest amount of attention to students' curiosity was in mathematics textbooks (25.5%) and experimental sciences (23.2%). The lowest amount of attention is related to writing books (8.8%), Persian (9.8%), and Quran (9.2%). Textbooks of Islamic studies (12.6) and social studies (11%) also have an average status. The difference between experimental and mathematical science books and other textbooks is worth considering.

5. Conclusion

Considering that children's curiosity is an important factor for learning and creating internal learning motivation, it is suggested to pay attention to the components of "freshness" and "surprising" in the design and writing of textbooks for the second year of elementary school. Although the components of "complexity", "initiative and innovation", "learning engagement", "exploration", and "challenging" have been given some attention, however, it is necessary to pay more attention to them in designing elementary textbooks. Also, it is suggested to increase the amount of attention to students' curiosity in the fourth and fifth-grade textbooks. Indeed curiosity is not limited to science and math courses; therefore, it is necessary to design other textbooks in such a way that students' curiosity is stimulated.

تحلیل محتوای کمی کتاب‌های درسی از منظر تحریک کنجکاوی دانش‌آموزان

نویسنده مسئول، دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز،
 سید عباس رضوی *
 ایران رایانامه: razavi_sa@scu.ac.ir

کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.
 فرشته خادمی نیا
 رایانامه: khadfereshte@gmail.com

دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. رایانامه:
 سید منصور مرعشی
 marashi_s@scu.ac.ir

چکیده

این پژوهش با هدف آگاهی از میزان توجه کتاب‌های درسی دوره دوم ابتدایی به قوه کنجکاوی دانش‌آموزان انجام شد. روش پژوهش، تحلیل محتوای کمی بود. قلمرو پژوهش، همه کتاب‌های درسی دوره دوم ابتدایی بوده است. برای گردآوری داده‌ها، از چک‌لیست محقق ساخته استفاده شد. روایی محتوایی چک‌لیست با استفاده از شاخص CVI (والتر و باسل) محاسبه و مورد تأیید قرار گرفت. برای اطمینان از پایایی نیز ضریب پایایی مرکب محاسبه شد که ۰/۸۹ بود و نشان داد ابزار پایایی بالایی دارد. واحد تحلیل، مضمون انتخاب شد و برای تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی نظیر فراوانی و درصد و همچنین جدول و نمودار استفاده شد. یافته‌های پژوهش بیانگر آن بود که محتوای کتب درسی دوره دوم ابتدایی توجه یکسان و متوازی به مؤلفه‌های کنجکاوی نداشته است. از میان مؤلفه‌های کنجکاوی به مؤلفه‌های «فعالیت مستقل» و «پرسشگری» بیشتر؛ و به مؤلفه‌های «شگفت‌زدگی» و «تازگی» کمتر از سایر مؤلفه‌های کنجکاوی توجه شده است. بررسی سه پایه نیز نشان داد در پایه چهارم و پنجم تا حدودی یکسان به کنجکاوی توجه شده است ولی در پایه ششم این مقدار بیشتر است. مقایسه دروس مختلف نیز نشان داد در دروس ریاضی و علوم تجربی به قوه کنجکاوی دانش‌آموزان بیشتر از سایر دروس توجه شده است. با توجه به این که حس کنجکاوی کودکان می‌تواند عامل مهمی برای یادگیری و ایجاد انگیزه درونی برای آن باشد، بنابراین پیشنهاد می‌شود برنامه ریزان درسی و مؤلفین کتب درسی در طراحی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی به آن توجه بیشتری داشته باشند.

کلیدواژه‌ها: محتوای برنامه درسی، کنجکاوی، مؤلفه‌های کنجکاوی، کتب درسی، تحلیل محتوا

استناد به این مقاله: رضوی، سیدعباس، خادمی نیا، فرشته، و مرعشی، سید منصور. (۱۴۰۲). تحلیل محتوای کمی کتاب‌های درسی از منظر تحریک کنجکاوی دانش‌آموزان. فصلنامه روان‌شناسی تربیتی، ۱۹(۶۸)، ۴۶-۷۰. doi: 10.22054/jep.2023.73959.3850

Educational Psychology is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

مقدمه

کنجکاوی به معنای میل به دانستن و اشتیاق به یاد گرفتن است (کیوانی هفشنجانی، ۱۳۹۱) و از آنجا که مبتنی بر علاقه فرد است در نتیجه به تلاش یادگیرندگان برای کاوش و اکتشاف منجر می‌شود (صمدی و گلوی، ۱۳۹۳). کنجکاوی به‌عنوان «عطش دانش» تعریف شده است و از آن جهت اهمیت دارد که در سیر تکاملی بشر باعث می‌شود انسان بتواند محیط ناشناخته خود را بشناسد و با آن بهتر سازگار شود (FitzGibbon, 2019).

کنجکاوی به‌عنوان یک عامل انگیزشی است و معمولاً به‌عنوان منبع انگیزش درونی شناخته می‌شود (صمدی و گلوی، ۱۳۹۷) که می‌تواند به یادگیری کمک کند (جریحی و همکاران، ۱۳۹۴؛ صمدی، ۱۳۹۲؛ اسماعیلی وردنجانی، ۱۳۹۷). بر اساس دیدگاهی دیگر، کنجکاوی یک احساس فراشناختی^۱ است که خاستگاه آن ارزیابی شخص از نیازهای اطلاعاتی خود و احتمال موفقیت وی در جست‌وجو و یافتن اطلاعات موردنظر است (Goupil & Proust, 2023)؛ بنابراین شخص از طریق کنجکاوی به‌صورت فعالانه وارد فرایند نیازسنجی و جستجوی اطلاعات برای یادگیری می‌شود. پژوهش‌های مختلف (از جمله Post et al., 2018؛ Hunnestad, 2016؛ کمالی مطلق و نوشادی، ۱۳۹۶، سالار، ۱۳۹۲) نشان داده‌اند که حس کنجکاوی از دوران خردسالی در افراد وجود دارد. در طول دوران زندگی این حس همچنان در انسان وجود دارد؛ بنابراین می‌توان از آن برای بهبود و تقویت یادگیری افراد در سنین مختلف استفاده کرد. به‌ویژه این که در کودکان کنجکاوی نمود بارزتری دارد و آن را از طریق دست‌کاری محیط و اشیاء پیرامون خود نشان می‌دهند.

هرچند کودکان به‌طور ذاتی کنجکاو هستند و این کنجکاوی می‌تواند به خدمت یادگیری و آموزش آنان درآید و به پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان کمک کند (گلوی، ۱۳۹۳؛ مهمان‌دوست، ۱۳۸۸؛ کیوانی هفشنجانی، ۱۳۸۹؛ جریحی و همکاران، ۱۳۹۴؛ سالار، ۱۳۹۲؛ صمدی و گلوی، ۱۳۹۷) و همچنین در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش یکی از اهداف کلان مدارس تربیت افراد پژوهشگر، مبتکر، کنجکاو و کارآفرین است (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰)؛ اما باوجود این، در نظام آموزشی ایران و برنامه‌های درسی به کنجکاوی توجه چندانی نشده است. برای نمونه صمدی (۱۳۹۲) اشاره می‌کند اگرچه کنجکاوی از جمله ویژگی‌هایی است که در اغلب کودکان دیده می‌شود، اما این موضوع

در سال‌های اخیر مورد غفلت واقع شده است، جریحی و همکاران (۱۳۹۴) به اهمیت کنجکاوی اشاره و لازم دانسته‌اند که با توجه به پیچیدگی کنجکاوی در تحقیقات آتی از ابعاد دیگر آن نیز مورد بررسی قرار گیرد، خوش‌خوئی و ازنب (۱۳۹۴) نیز بیان کرده‌اند که با توجه به تأکید سند برنامه درسی ملی به مؤلفه کنجکاوی بررسی دقیق این مؤلفه را لازم دانسته و بر همین اساس پیشنهاد داده‌اند که محتوای کتاب‌های درسی را از نظر تفکر فلسفی و مؤلفه‌های آن که کنجکاوی نیز یکی از این مؤلفه‌ها است مورد بررسی قرار دهند، گلوی (۱۳۹۳) نیز پژوهش خود را صرفاً بر روی کتاب تفکر و پژوهش انجام داده است و بیان کرده است که با وجود مزایای کنجکاوی به این مؤلفه در زمینه آموزش توجه نشده است. سالار (۱۳۹۲) نیز به غفلت از توجه به کنجکاوی در طراحی محتوای آموزشی اشاره کرده است. همچنین سلسبیلی (۱۳۸۵) اشاره کرده است که در اهداف برنامه درسی دوره ابتدایی به کنجکاوی توجه نشده است.

در تحقیقی دیگر، محمدی و سورگی (۱۳۹۴) کتاب‌های پایه اول ابتدایی را از نظر میزان توجه به کنجکاوی مورد بررسی قرار دادند. یافته پژوهش آنان نشان داد که در کتاب‌های درسی مورد مطالعه به مؤلفه فعال بودن فراگیر بیشترین و به مؤلفه پرسشگری و جستجوی مداوم برای یافتن پاسخ کمترین توجه شده است. دیبایی (۱۴۰۱) نیز با تحلیل جایگاه برنامه درسی کنجکاوی محور در اسناد بالادستی آموزش و پرورش ایران نشان داد در اسناد بالادستی آموزش و پرورش به مؤلفه‌هایی از جمله اکتشاف و پرسشگری توجه بیشتری شده است و میزان توجه به مؤلفه اشتیاق یادگیری، کمتر است. این پژوهش همچنین آشکار ساخت که به‌طور کلی در بین اسناد بالادستی، در برنامه درسی ملی بیش از سایر اسناد (نظیر سند تحول بنیادین و نقشه جامع علمی کشور) به مؤلفه‌های برنامه درسی کنجکاوی محور توجه شده است.

در نظام آموزشی ایران که یک نظام متمرکز است، محتوای آموزشی به‌طور عمده از طریق کتاب‌های درسی در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد و تا حدودی این محتوا برای همه دانش‌آموزان یکسان و مشترک است. همچنان‌که ملکی (۱۴۰۱) بیان می‌کند، محتوا وسیله‌ای برای تحقق هدف‌های برنامه درسی است. معلمان در نظام آموزشی کشورمان تا حد زیادی به محتوای کتاب‌های درسی اتکا می‌کنند و فعالیت‌های آنان وابسته به کتب درسی است به گونه‌ای که می‌توان گفت تا حد زیادی هدایت‌کننده فعالیت‌های آموزشی معلمان و یادگیری دانش‌آموزان کتاب‌های درسی است (معروفی و یوسف‌زاده، ۱۳۸۸). نظر به اهمیت

و جایگاه کتاب درسی در نظام آموزشی کشور و همچنین اهمیت توجه به کنجکاوی و بهره‌برداری از این ویژگی در برنامه درسی، این پژوهش میزان توجه کتاب‌های درسی به قوه کنجکاوی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی را مورد مطالعه قرار داده است. در این پژوهش محتوای کتاب‌های درسی به‌عنوان منبع اصلی آموزش دانش‌آموزان در نظام آموزشی متمرکز از منظر میزان توجه به مؤلفه کنجکاوی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

لازم به ذکر است که مدل مشخصی وجود نداشت که مؤلفه‌های ثابت و مشخصی را به‌عنوان مؤلفه‌های کنجکاوی مطرح کرده باشد، بنابراین پژوهشگران تلاش کردند مبانی نظری را مطالعه کنند و مؤلفه‌های کنجکاوی را از منابع معتبر علمی استخراج کنند. در این پژوهش برای کنجکاوی نه مؤلفه در نظر گرفته شده است که عبارت‌اند از: «ابتکار و نوآوری»، «پرسشگری»، «فعالیت مستقل»، «شگفت‌زدگی»، «پیچیدگی»، «اشتیاق به یادگیری»، «چالش‌برانگیز بودن»، «اکتشاف» و «تازگی». نتایج این پژوهش می‌تواند در جهت اصلاح و بهبود محتوای کتاب‌های درسی مورد استفاده قرار گیرد و رهنمودهایی را برای مؤلفان کتاب‌های درسی و برنامه‌ریزان درسی فراهم سازد؛ بنابراین پرسش اصلی پژوهش آن است که در کتاب‌های درسی دوره دوم ابتدایی تا چه اندازه به تحریک کنجکاوی دانش‌آموزان (مؤلفه‌های نه‌گانه) توجه شده و در کدام دروس و کدام پایه تحصیلی کنجکاوی دانش‌آموزان بیشتر مورد توجه قرار گرفته است؟

روش

روش پژوهش این پژوهش به‌طور کلی کمی بود و به‌طور خاص از روش تحلیل محتوا استفاده شد. بدین منظور کتاب‌های درسی دوره دوم ابتدایی بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های کنجکاوی مورد بررسی قرار گرفت. قلمرو یا جامعه این پژوهش همه کتب درسی دوره دوم ابتدایی (پایه چهارم، پنجم و ششم) بود. کل محتوای کتاب‌های فارسی، نگارش، هدیه‌های آسمان، مطالعات اجتماعی، ریاضی، علوم تجربی، قرآن، تفکر و پژوهش و همچنین کار و فناوری تحلیل محتوای کمی شد و نمونه‌گیری صورت نگرفت.

برای انجام تحلیل محتوا ابتدا یک راهنما تدوین شد که شامل چگونگی انجام فرایند تحلیل محتوا بود. همچنین با استفاده از منابع مختلف علمی و بر اساس مؤلفه‌های نه‌گانه کنجکاوی (شامل ابتکار و نوآوری، پرسشگری، فعالیت مستقل، شگفت‌زدگی، پیچیدگی، اشتیاق به یادگیری، چالش‌برانگیز بودن، اکتشاف و تازگی) چک‌لیستی تهیه شد. ابتدا

پیش‌نویس چک‌لیست در اختیار ۱۱ نفر از متخصصان علوم تربیتی و روانشناسی تربیتی قرار گرفت و آن‌ها خواسته شد مقوله‌های اصلی و فرعی مندرج در چک‌لیست را مورد بررسی قرار دهند. با استفاده از شاخص CVI (والتر و باسل) روایی محتوایی چک‌لیست بررسی شد. گویه‌هایی که مقادیر حداقل (۰/۷۹) داشتند پذیرفته شدند، در مجموع ۵۲ گویه برای ۹ مؤلفه تأیید شد. به منظور اطمینان از پایایی ابزار، محتوای ۱۰ درصد از کتاب‌های درسی توسط شخص متخصص به‌طور جداگانه کدگذاری شد. با استفاده از شاخص «پایایی مرکب» ضریب ۰/۸۹ به دست آمد که بیانگر پایایی بالای ابزار است.

واحد تحلیل در این پژوهش مضمون بود. مضامین معمولاً لابه‌لای جمله‌ها، عبارت‌ها، پاراگراف‌ها و حتی تصویرها وجود دارند به همین دلیل کشف و اندازه‌گیری آن‌ها به کار بیشتری نیاز دارد و دشوارتر است. مضمون برخلاف کلمه، دارای حدود مرز مشخص و روشنی نیست و همین امر به دشواری کاربرد آن می‌افزاید (رسولی و امیرآشنایی، ۱۴۰۰). برای تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی استفاده شده است. برای نمایش بهتر داده‌ها سعی شده علاوه بر استفاده از آماره‌هایی نظیر فراوانی و درصد، از نمودار ستونی و خطی نیز استفاده شود.

یافته‌ها

پرسش ۱- در کتاب‌های درسی دوره دوم ابتدایی تا چه اندازه به تحریک کنجکاوی دانش‌آموزان (مؤلفه‌های نه‌گانه) توجه شده است؟
به‌منظور پاسخگویی به این پرسش، میزان توجه به کنجکاوی و هر یک از مؤلفه‌های نه‌گانه آن از طریق شمارش فراوانی مضامین موجود در کتاب‌های درسی محاسبه شد. در جدول ۱ نتایج آمده است.

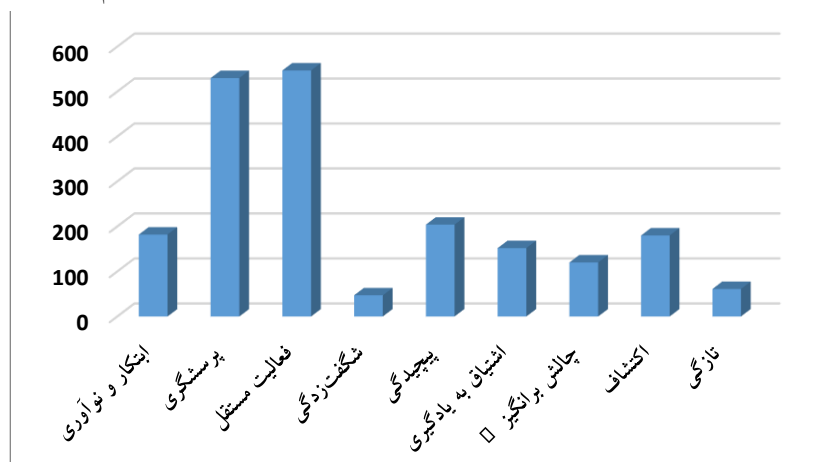
جدول ۱. میزان توجه به کنجکاوی و مؤلفه‌های آن در کتب پایه‌های مختلف دوره دوم ابتدایی

کنجکاوی و مؤلفه‌ها	پایه چهارم		پایه پنجم		پایه ششم		کل پایه‌ها	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
فعالیت مستقل	۲۳۶	۴۳/۱	۱۴۰	۲۵/۶	۱۷۱	۳۱/۳	۵۴۷	۲۷
پرسشگری	۱۳۸	۲۶	۱۹۴	۳۶/۶	۱۹۸	۳۷/۴	۵۳۰	۲۶/۲
پیچیدگی	۶۲	۳۰/۴	۵۷	۲۷/۹	۸۵	۴۱/۷	۲۰۴	۱۰/۱
ابتکار و نوآوری	۴۶	۲۵/۳	۸۵	۴۶/۷	۵۱	۲۸	۱۸۲	۹
اکتشاف	۴۰	۲۲/۲	۶۶	۳۶/۷	۷۴	۴۱/۱	۱۸۰	۸/۹

کنجکاوی و مؤلفه‌ها	پایه چهارم		پایه پنجم		پایه ششم		کل پایه‌ها	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	نسبت به کل
اشتیاق به یادگیری	۴۲/۸	۶۵	۲۷/۶	۴۵	۲۹/۶	۱۵۲	۷/۵	
چالش‌برانگیز بودن	۳۵/۹	۴۳	۳۰/۸	۴۰	۳۳/۳	۱۲۰	۵/۹	
تازگی	۱۶/۴	۱۰	۳۲/۸	۳۱	۵۰/۸	۶۱	۳	
شگفت‌زدگی	۲۱/۳	۱۰	۳۶/۲	۲۰	۴۲/۵	۴۷	۲/۳	
کنجکاوی (کل)	۳۲/۱	۶۵۰	۳۲/۵	۷۱۵	۳۵/۴	۲۰۲۳	۱۰۰	

همان‌طور که در جدول ۱ نیز قابل مشاهده است، به‌طور کلی در تمامی پایه‌ها ۲۰۲۳ مورد از مضامین کتاب‌های درسی به کنجکاوی و مؤلفه‌های آن توجه داشته‌اند. از این تعداد، بیشترین مقدار مربوط به مؤلفه «فعالیت مستقل» (۲۷ درصد) و «پرسشگری» (۲۶/۲ درصد) است. همچنین کمترین میزان توجه به مؤلفه‌های «شگفت‌زدگی» (۲/۳ درصد) و «تازگی» (۳ درصد) بوده است. سایر مؤلفه‌ها (ابتکار و نوآوری، پیچیدگی، اشتیاق به یادگیری، چالش‌برانگیز بودن و اکتشاف) وضعیت بینابین دارند. در نمودار ۱ میزان توجه به هر یک از این مؤلفه‌ها (بر اساس فراوانی) به تصویر کشیده شده است.

نمودار ۱. مقایسه میزان توجه به مؤلفه‌های کنجکاوی در کتب دوره دوم ابتدایی

پرسش ۲- میزان توجه به قوه کنجکاوی کودکان در کتب درسی پایه‌های تحصیلی چهارم تا ششم چگونه است؟

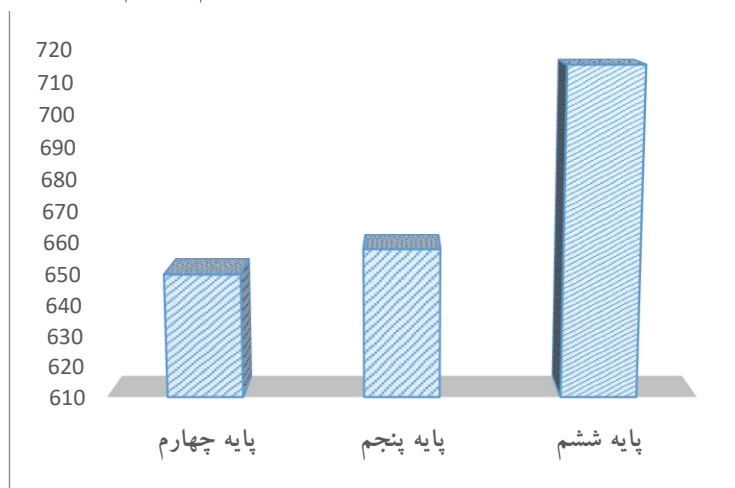
در جدول ۲ شاخص‌های توصیفی مربوط به میزان توجه به کنجکاوی در کتاب‌های درسی پایه‌های تحصیلی چهارم تا ششم ابتدایی آمده است.

جدول ۲. میزان توجه به کنجکاوی و مؤلفه‌های آن در کتب پایه‌های مختلف دوره دوم ابتدایی

پایه	فراوانی	درصد
چهارم ابتدایی	۶۵۰	۳۲/۱
پنجم ابتدایی	۶۵۸	۳۲/۵
ششم ابتدایی	۷۱۵	۳۵/۴
کل پایه‌ها	۲۰۲۳	۱۰۰

بر اساس آنچه در جدول ۲ آمده است، میزان توجه به قوه کنجکاوی دانش‌آموزان در کتب درسی پایه چهارم ابتدایی ۶۵۰ مورد (معادل ۳۲/۱ درصد)، در پایه پنجم ۶۵۸ مورد (۳۲/۵ درصد) و در پایه ششم نیز ۷۱۵ (۳۵/۴ درصد) مورد است؛ بنابراین بین پایه چهارم و پنجم تفاوت چندانی وجود ندارد، اما در خصوص پایه ششم شرایط متفاوت است و همان‌طور که در نمودار ۲ نیز قابل مشاهده است، شیب خط روند افزایش یافته است که نشان می‌دهد در پایه ششم نسبت به پایه‌های چهارم و پنجم به تحریک کنجکاوی دانش‌آموزان بیشتر توجه شده است.

نمودار ۲. تغییرات میزان توجه به کنجکاوی در کتب سوم تا ششم ابتدایی

پرسش ۳- در کدام کتاب‌های درسی دوره دوم ابتدایی به قوه کنجکاوی کودکان بیشتر توجه شده است؟

به منظور پاسخگویی به این پرسش فراوانی میزان توجه به کنجکاوی هر یک از کتاب‌های درسی به طور جداگانه محاسبه شد. البته داده‌های مربوط به کتاب‌های کار و فناوری و همچنین تفکر و پژوهش به سبب آن که فقط مختص پایه ششم بودند از تحلیل کنار گذاشته شد. جدول ۳ نتایج را در قالب فراوانی و درصد نشان می‌دهد. تحلیل داده‌ها نشان داد بیشترین میزان توجه به قوه کنجکاوی دانش‌آموزان در کتاب‌های درسی ریاضی (۲۵/۵ درصد) و علوم تجربی (۲۳/۲ درصد) بوده است. کمترین میزان توجه نیز مربوط به کتاب‌های نگارش (۸/۸ درصد)، فارسی (۹/۸ درصد) و همچنین قرآن (۹/۲ درصد) است. کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان (۱۲/۶) و مطالعات اجتماعی (۱۱ درصد) نیز وضعیت بینابین دارند. اختلاف بین کتاب‌های علوم تجربی و ریاضی با سایر کتب درسی قابل توجه است.

جدول ۳. مقایسه کتاب‌های مختلف دوره دوم ابتدایی از نظر میزان توجه به کنجکاوی

کتاب	فراوانی	درصد از کل
ریاضی	۴۸۳	۲۵/۵
علوم تجربی	۴۴۱	۲۳/۲
هدیه‌های آسمان	۲۳۹	۱۲/۶
مطالعات اجتماعی	۲۰۸	۱۱
فارسی	۱۸۵	۹/۸
قرآن	۱۷۵	۹/۲
نگارش	۱۶۶	۸/۸
کل	۱۸۹۷	۱۰۰

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش به منظور آگاهی از میزان توجه کتاب‌های درسی دوره دوم ابتدایی به کنجکاوی دانش‌آموزان انجام شد. یکی از یافته‌های پژوهش نشان داد به طور کلی کتاب‌های درسی دوره دوم ابتدایی به کنجکاوی و مؤلفه‌های آن توجه داشته‌اند. از این تعداد، بیشترین مقدار مربوط به مؤلفه «فعالیت مستقل» (۲۷ درصد) و «پرسشگری» (۲۶/۲ درصد) است. همچنین کمترین میزان توجه به مؤلفه‌های «شگفت‌زدگی» (۲/۳ درصد) و «تازگی» (۳ درصد) بوده است. سایر مؤلفه‌ها (ابتکار و نوآوری، پیچیدگی، اشتیاق به یادگیری، چالش‌برانگیز بودن و

اکتشاف) وضعیت بینابین دارند. در نمودار؟ میزان توجه به هر یک از این مؤلفه‌ها (بر اساس فراوانی) به تصویر کشیده شده است.

این بخش از یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش‌های اکرامی (۱۳۹۳)، ایزد (۱۳۹۸) و حاتمی (۱۳۹۷) همسو است. پژوهش‌های مذکور نشان داده‌اند که بیشترین میزان توجه در کتاب‌های درسی ابتدایی مربوط به مؤلفه «پرسشگری» است. در نقطه مقابل با یافته‌های پژوهش محمدی و سورگی (۱۳۹۴) و عسکری (۱۳۹۸) ناهم‌سویی دیده می‌شود. محمدی و سورگی در پژوهش خود بیان کرده‌اند که در محتوای کتاب‌های درسی اول ابتدایی کمترین میزان توجه متعلق به مؤلفه «پرسشگری» است و همچنین عسکری در پژوهش خود این نتیجه را حاصل کرده است که کمترین میزان توجه در کتاب‌های هدیه‌های آسمانی دوره دوم ابتدایی مربوط به مؤلفه «پرسشگری» است. از سوی دیگر یافته این پژوهش با یافته‌های دیبایی (۱۴۰۱) همخوانی دارد. وی نشان داد در اسناد بالادستی آموزش و پرورش از جمله برنامه درسی ملی به مؤلفه پرسشگری توجه بیشتری شده است. برخی پژوهش‌ها بیانگر اهمیت مؤلفه پرسشگری و رابطه آن با کنجکاوی است؛ برای مثال نتایج پژوهش Jirout and Klahr (2011) نشان می‌دهد بین سؤال پرسیدن و کنجکاوی دانش‌آموزان رابطه مثبت وجود دارد. همچنین پژوهش‌ها نشان داده است مغز به گونه‌ای خلق شده است که تنها با دریافت اطلاعات از طریق خواندن و شنیدن آن‌ها را به حافظه نمی‌سپارد، بلکه از طریق پرسشگری این کار را انجام می‌دهد. دانش‌آموزانی که پرسش و فرضیه‌سازی می‌کنند، عملکردشان بسیار بهتر از دانش‌آموزانی است که صرفاً به دریافت اطلاعات بسنده می‌کنند. یافته‌های این پژوهش‌ها بیانگر اهمیت و نقش پرسشگری و جستجوی اطلاعات بر اساس کنجکاوی در آموزش و یادگیری است (Abdelghani et al., 2022).

پژوهش‌ها و نظریه‌های مختلف دلایلی را برای اهمیت مؤلفه پرسشگری در فرایند یادگیری و به‌عنوان یکی از اهداف مهم آموزشی بیان کردند از جمله گلوی (۱۳۹۳) یکی از نشانه‌های مهم کنجکاوی دانش‌آموزان در فرایند یادگیری را پرسشگری و سؤالات آن‌ها می‌داند. کیوانی هفشنجانی (۱۳۹۱) از جمله دلایل و نشانه‌های دانش‌آموزان کنجکاو و فعال را تمایل آن‌ها به سؤال پرسیدن آن‌ها می‌داند. غریبی و همکاران (۱۳۹۲) پرسشگری را به‌عنوان یکی از دلایل مهمی دانسته‌اند که باعث شده است به کنجکاوی توجه شود.

یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش ابراهیمی (۱۳۹۴) که نشان دادند بیشترین میزان توجه در کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم مربوط به «فعالیت‌های مستقل» دانش‌آموزان است همسویی دارد. در نقطه مقابل، یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش سجادی (۱۳۹۴) که دریافته کمترین میزان توجه در محتوای کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی مربوط به مؤلفه «فعالیت مستقل» است، ناهم‌سو است. در تبیین یافته‌ها می‌توان بیان کرد که افراد در همه‌ی دوره‌های زندگی خود از کودکی و تا تمام طول عمر ترجیح می‌دهند فعالیت‌های مختلف را خودشان به صورت مستقل و فعالانه انجام دهند و به صورت فعالانه در جهت رفع ابهامات و چالش‌های محیط پیرامون خود اقدام کنند زیرا فعالیت مستقل علاوه بر اینکه باعث رشد فرد می‌شود اعتماد به نفس او را نیز افزایش می‌دهد (بیگدلو و میرزایی، ۱۳۹۵). همچنین فعالیت مستقل یا استقلال عمل که بیانگر میزان آزادی و مشارکت فعال دانش‌آموزان در فرایندهای یادگیری است، می‌تواند به لذت بردن بیشتر از یادگیری و بهبود عملکرد یادگیرندگان منجر شود (Singh & Manjaly, 2022).

این پژوهش نشان داد در کتاب‌های درسی مورد مطالعه به مؤلفه شگفت‌زدگی و تازگی کمترین میزان توجه صورت گرفته است. این در حالی است که مبانی نظری و همچنین نتایج پژوهش‌ها (از جمله کیوانی هفشنجانی، ۱۳۹۱؛ Arnone, 2003؛ Whitcomb, 2010) آشکار ساخته‌اند شگفت‌زدگی از جمله عناصر مهم سازه کنجکاوی است و این مفهوم در یادگیری نقش مهمی دارد. کنجکاوی دانش‌آموزان دوره ابتدایی زمانی بروز پیدا می‌کند و تحریک می‌شود که محتوای عرضه‌شده به دانش‌آموزان دارای ویژگی‌هایی نظیر ابهام هدفمند و شگفت‌انگیزی باشد چرا که افراد نسبت به شگفت‌انگیز بودن و ابهام واکنش مثبت نشان می‌دهند و حتی به سمت آن حرکت می‌کنند؛ بنابراین می‌توان بیان کرد که بر اساس مطالعات انجام‌شده مؤلفه «شگفت‌زدگی» به عنوان یکی از مؤلفه‌های «کنجکاوی» دارای اهمیت بالایی است و با توجه به اینکه کودکان از دوران کودکی از این توانایی برخوردار می‌باشند باید در دوره ابتدایی که به عنوان پایه و اساس دوره‌های بالاتر شناخته می‌شود زمینه‌ای را برای تحریک و شکوفا شدن این توانایی در کودکان فراهم آوریم. می‌توان از طریق کتاب‌های درسی که به عنوان یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین منابع یادگیری دانش‌آموزان در نظام آموزشی متمرکز محسوب می‌شوند، قابلیت شگفت‌زدگی دانش‌آموزان را تحریک کرد.

در خصوص مؤلفه «تازگی» نیز باید گفت این مؤلفه در ارتباط با کنجکاوی آن‌قدر اهمیت دارد که می‌توان از جمله شرایط بروز کنجکاوی را قرار دادن افراد در موقعیت‌های تازه دانست. ضرورت و اهمیت مؤلفه «تازگی» را از تبیین یافته‌های مطالعات انجام‌شده نیز درک کرد. برای مثال صمدی و گلوی (۱۳۹۷) اظهار می‌دارند برنامه درسی مبتنی بر کنجکاوی از نظر محتوا دارای عناصری مختلفی است که عنصر تازگی از جمله موارد مهم آن محسوب می‌شود. جریحی و همکاران (۱۳۹۴) منشأ کنجکاوی را درگیر شدن یادگیرندگان با محتوا و موقعیت تازه در نظر می‌گیرند. حجازی و همکاران (۱۳۹۷) نیز تازگی را از اصول اساسی کنجکاوی در نظر می‌گیرند. Engel (2011) یکی از دلایل ایجاد کنجکاوی را محتوا و موقعیت تازه می‌داند. به‌طور کلی نظریه‌ها و پژوهش‌های متعددی به اهمیت مؤلفه «تازگی» در تحریک کنجکاوی دانش‌آموزان تأکید می‌کنند.

بر اساس یافته پژوهش حاضر، میزان توجه به مؤلفه «ابتکار و نوآوری» و «پیچیدگی» در کتاب‌های درسی دوره دوم ابتدایی پایین بود. یافته‌های حاصل از پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش محمدی و سورگی (۱۳۹۴) که در پژوهش خود «کنجکاوی» را در محتوای کتاب‌های درسی پایه اول ابتدایی مورد بررسی قرار داده‌اند و نشان داده‌اند که میزان توجه به «کنجکاوی» در کتاب‌های درسی پایه اول ابتدایی یکسان نیست و میزان توجه به مؤلفه ابتکار و نوآوری در سطح پایینی ارزیابی شده است همسویی دارد. همچنین با یافته‌های پژوهش ناصری و همکاران (۱۳۹۴) که در پژوهش خود میزان توجه به مؤلفه نوآوری و خلاقیت را در کتاب‌های درسی پایه ششم ابتدایی در سطح پایینی ارزیابی کردند همسو است. از سوی دیگر، یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش حسینی مزینانی (۱۳۹۲) در پژوهش خود نشان داده است که در محتوای کتاب فارسی پایه ششم هیچ‌گونه موردی مرتبط با مؤلفه «پیچیدگی» وجود ندارد ناهمخوان است.

بر اساس دیگر یافته این پژوهش، در کتاب‌های درسی به مؤلفه «اشتیاق به یادگیری»، «چالش برانگیز بودن» و «اکتشاف» نیز چندان توجه نشده است. این بخش از یافته‌های پژوهش با یافته‌های پژوهش دیبایی (۱۴۰۱) تا حدودی هم‌راستا است. وی نشان داد در اسناد بالادستی نظیر برنامه درسی ملی به مؤلفه اشتیاق به یادگیری خیلی کمتر از سایر مؤلفه‌ها توجه شده است. در نقطه مقابل، با یافته‌های ایجاد و همکاران (۱۳۹۷) که در پژوهش خود نشان داده‌اند محتوای کتاب علوم تجربی دوره ابتدایی بیشترین میزان توجه را به مؤلفه «اشتیاق به

یادگیری» داشته‌اند ناهمخوان است. Martin و همکاران (2019) در مطالعه خود دریافتند که اشتیاق یادگیرندگان نسبت به یادگیری و آموزش در سطح پایین قرار دارد و محیط‌های آموزشی نتوانسته‌اند از این ویژگی به خوبی بهره‌برداری کنند. یافته‌های پژوهش‌های مختلف (مثل Guthrie, 2009؛ Kashdan & Yuen, 2007) بر اهمیت چالش‌برانگیز بودن محتوا تأکید می‌کنند. آنان اظهار می‌دارند کنجکاوی به نوعی معادل پیگیری موقعیت‌های چالش‌برانگیز است. آنان وجود رابطه مثبت و متقابل بین محتوای چالش‌برانگیز و تحریک کنجکاوی دانش‌آموزان را خاطر نشان می‌سازند.

یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش Post و همکاران (2018) که در پژوهش خود نشان داده‌اند که در محتوای ارائه‌شده در کلاس میزان توجه به مؤلفه «اکتشاف» در سطح پایین قرار دارد همخوان است این در حالی است که با یافته‌های پژوهش بنافی (۱۳۹۹) که نشان داد در کتب دوره ابتدایی بیش‌ترین میزان توجه مربوط مؤلفه «اکتشاف» است و همچنین یافته‌های پژوهش ابراهیمی (۱۳۹۴) که بیانگر سطح بالایی از توجه کتاب تفکر و پژوهش نسبت به مؤلفه «اکتشاف» است، همسویی ندارد و با یافته‌های پژوهش دیبایی (۱۴۰۱) در خصوص توجه به مؤلفه‌های کنجکاوی در اسناد بالادستی نظیر برنامه درسی ملی نیز قدری تفاوت دارد. وی نشان داد در اسناد بالادستی به مؤلفه اکتشاف بیش از سایر مؤلفه‌ها توجه شده است و وضعیت بهتری دارد.

به‌طور کلی می‌توانیم دلایل ضرورت و اهمیت مؤلفه‌های «اکتشاف» و «چالش‌برانگیز بودن» را از تبیین یافته‌های پژوهش‌های مختلف (مثل Cavojevová and Sollar, 2014؛ Kate, 2005؛ Silvia, 2008؛ Raغب, ۱۳۹۱؛ حسن‌زاده, ۱۳۸۶ و صمدی و گلوی, ۱۳۹۷) و همچنین نظریه‌هایی از قبیل سازنده‌گرایی و یادگیری فعال جستجو کرد. بر اساس نظریه سازنده‌گرایی، یادگیرندگان افرادی منفعل و دریافت‌کننده صرف اطلاعات نیستند، بلکه به خلق معنا دست می‌زنند. در طراحی محیط‌های آموزشی غالباً اکتشاف به‌عنوان یکی از مراحل مهم آموزش در نظر گرفته می‌شود (رضوی, ۱۳۹۸). روش اکتشافی به‌عنوان یکی از روش‌های یادگیری فعال مبتنی بر نظریه سازنده‌گرایی است. با استفاده از روش اکتشافی، یادگیرندگان در فرایند اکتشاف وارد می‌شوند و ضمن رویارویی با موقعیت‌های مسئله، معانی شخصی خود را می‌سازند (سیف, ۱۴۰۱).

بخش دیگری از یافته‌های این پژوهش آشکار ساخت بین میزان توجه به کنجکاوی دانش‌آموزان در کتب پایه‌های مختلف دوره دوم ابتدایی تفاوت وجود دارد. این میزان در کتب درسی پایه چهارم ابتدایی ۶۵۰ مورد (معادل ۳۲/۱ درصد)، در پایه پنجم ۶۵۸ مورد (۳۲/۵ درصد) و در پایه ششم نیز ۷۱۵ (۳۵/۴ درصد) مورد است؛ بنابراین بین پایه چهارم و پنجم تفاوت چندانی وجود ندارد، اما در خصوص پایه ششم شرایط متفاوت است. در این پایه نسبت به پایه‌های چهارم و پنجم به تحریک کنجکاوی دانش‌آموزان بیشتر توجه شده است. این بخش از یافته‌های پژوهش با یافته‌های صمدی و گلوی (۱۳۹۷)، گلوی (۱۳۹۳) و هاشمی پور مطلق و همکاران (۱۳۹۳) همسویی دارد. صمدی و گلوی (۱۳۹۷) دریافتند میزان هم‌خوانی برنامه درسی پایه ششم با ویژگی‌های برنامه درسی کنجکاوی محور بیش از سطح متوسط است. آنان نتیجه‌گیری کردند که هدف برنامه درسی پایه ششم ابتدایی، افزایش کنجکاوی دانش‌آموزان است. گلوی (۱۳۹۳) نیز اظهار می‌دارد نظام آموزشی جدید تا حدی توانسته است روحیه پرسشگری و حس کنجکاوی را در دانش‌آموزان تقویت نماید. هاشمی پور مطلق و همکاران (۱۳۹۳) در مطالعه خود تناسب محتوای کتاب دریافتند که کتاب تفکر و پژوهش توانسته است پاسخگویی کنجکاوی دانش‌آموزان باشد. محمودی بردزردی و همکاران (۱۳۹۷) نیز به یافته مشابهی دست یافتند.

یکی از اهداف برنامه درسی رسمی پایه ششم ابتدایی افزایش کنجکاوی دانش‌آموزان و میل به انجام تحقیق است (گلوی، ۱۳۹۳). با توجه به برنامه چشم‌انداز بیست‌ساله نظام آموزشی در ایران متخصصان تعلیم و تربیت تلاش کرده‌اند که رویکرد پژوهش محور برنامه‌ریزی درسی را که شامل مؤلفه‌های مثل تفکر انتقادی، خلاقیت، کنجکاوی و ارتباط محتوا با تجربه دانش‌آموزان است را به‌جای رویکرد موضوع محور که بر نظام تعلیم و تربیت حاکم است را قرار دهند (سالار، ۱۳۹۲). البته این که چرا در محتوای کتاب درسی پایه ششم ابتدایی بیشتر از سایر پایه‌ها به کنجکاوی دانش‌آموزان توجه بیشتری شده است می‌تواند دلایل مختلفی داشته باشد. برای نمونه، در پی تغییراتی که در سال ۱۳۹۱ در آموزش و پرورش به اجرا گذاشته شد طرح جدید نظام آموزشی آغاز به کار کرد که یکی از این تغییرات افزودن پایه ششم به دوره ابتدایی بود (محمودی بردزردی و همکاران، ۱۳۹۷). طراحی برنامه درسی پایه ششم ماحصل تمام تجاربی بود که پیش از این برنامه ریزان درسی داشتند و با ظهور مفاهیم جدید در تعلیم و تربیت، هنگام طراحی برنامه درسی این پایه مفاهیمی نظیر تقویت

تفکر و تعقل، مهارت‌های زندگی، حل مسائل زندگی، روش‌ها و ابزارهای علمی و فناورانه در برنامه مطرح شد که در به‌طور واضح در اهداف برنامه‌های درسی پایه ششم انعکاس یافته است (زمانی احمد محمودی، ۱۳۹۵). البته نمی‌توان گفت افزایش میزان توجه به کنجکاوی در کتاب‌های درسی پایه ششم نسبت به پایه‌های پنجم و چهارم که یافته این پژوهش است با رشد روان‌شناختی کودکان تناسب دارد چرا که کودکان از سنین پایین نیز کنجکاو هستند و همین کنجکاوی است که باعث می‌شود کودکان از همان ابتدای تولد دنیای پیرامون خود را بکاوند و در صدد کسب شناخت از محیط خود برآیند.

دانش‌آموزان دوره ابتدایی به‌طور کلی کنجکاو، پرسشگر و انعطاف‌پذیر هستند. زمانی که کنجکاوی دانش‌آموزان تحریک می‌شود، به‌تبع تفکر آن‌ها فعال می‌شود و این سبب می‌شود قدرت استدلال و درک مفاهیم دانش‌آموزان رشد یابد (حسین‌زاده و خانی، ۱۳۹۵). لیپمن^۱ نیز معتقد است که کودکان سرشار از کنجکاوی و خلاقیت و علاقه هستند (کمالی مطلق و نوشادی، ۱۳۹۶)؛ بنابراین باید به کنجکاوی در کلیه دوره‌ها و پایه‌های تحصیلی توجه داشته باشیم. Whitehouse و همکاران (2018) اظهار می‌دارند کنجکاوی به کودکان اجازه می‌دهد تا علایق و ایده‌های خود را به اشتراک بگذارند. آنان معتقدند باید یادگیری را به‌عنوان یک فرایند و نه هدف نهایی پرورش دهیم و فضای مناسبی را برای توسعه پرسش، تفکر و در نتیجه کنجکاوی آنان ایجاد کنیم. توجه به کنجکاوی دانش‌آموزان سبب می‌شود آن‌ها نسبت به یادگیری انگیزه بیشتری پیدا کنند (Lucase, 2014). برای نمونه عظام (۱۳۹۵) این رابطه را در درس کار و فناوری پایه ششم یافته است.

بخش دیگری از یافته‌های پژوهش بیانگر آن بود که بیشترین میزان توجه به قوه کنجکاوی دانش‌آموزان در کتاب‌های درسی ریاضی (۲۵/۵ درصد) و علوم تجربی (۲۳/۲ درصد) بوده است. کمترین میزان توجه نیز مربوط به کتاب‌های نگارش (۸/۸ درصد)، فارسی (۹/۸ درصد) و همچنین قرآن (۹/۲ درصد) است. کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان (۱۲/۶) و مطالعات اجتماعی (۱۱ درصد) نیز وضعیت بینابین دارند. اختلاف بین کتاب‌های علوم تجربی و ریاضی با سایر کتب درسی قابل توجه است. یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش اسفنجانی و همکاران (۱۳۸۷) و قاسمی (۱۳۹۰) همخوانی دارد. این پژوهش‌ها نشان داده‌اند که در کتاب‌های درسی علوم ابتدایی به تحریک حس کنجکاوی زیاد توجه شده است. مصری و همکاران (۱۳۹۸) نیز در کتاب فارسی ابتدایی به‌ویژه پایه‌های پنجم و ششم

1. Lipman

به کنجکاوی دانش‌آموزان کم‌توجه شده است. در نقطه مقابل، البته یافته‌های پژوهش سالار (۱۳۹۲) و ایجاد و همکاران (۱۳۹۷) مؤید آن است که باید طراحان برنامه درسی علوم تجربی بیشتر به حس کنجکاوی دانش‌آموزان توجه نمایند.

توجه بیشتر به کنجکاوی دانش‌آموزان در کتاب‌های درسی علوم و ریاضی نسبت به سایر درس‌ها از جمله فارسی و مطالعات اجتماعی و هدیه‌های آسمان را شاید بتوان به تأثیر اندیشه‌های تربیتی معاصر به‌ویژه در زمینه برنامه درسی نیز نسبت داد. برای مثال، اساس‌گرایی^۱ به‌عنوان یکی از مکاتب تربیتی در دهه ۱۹۵۰ و اوایل دهه ۱۹۶۰ موقعیت و اهمیت ویژه‌ای پیدا کرد. این مکتب که واکنشی علیه پیشرفت‌گرایی بود در دوران جنگ سرد شکل گرفت و محرک اصلی آن رویداد اسپوتنیک بود. اساس‌گرایان خواهان آن بودند که بار دیگر محتوای دروس پایه و اساسی از جمله علوم و ریاضی و مهارت‌های سه‌گانه (خواندن، نوشتن و محاسبه) در کانون توجه برنامه‌ریزی درسی قرار گیرد. جنبش «بازگشت به پایه‌ها» که از اصول تربیتی اساس‌گرایان نشئت می‌گیرد به دروسی نظیر علوم و ریاضیات و زبان بسیار اهمیت می‌دهد (رضوی، ۱۳۹۲)؛ بنابراین احتمال دارد اندیشه‌هایی نظیر آنچه در مکتب اساس‌گرایی وجود دارد و حتی دیدگاه دیسپلینی همچنان در برنامه‌ریزی درسی وجود داشته باشد. حتی در بسیاری موارد معلمان و مدیران مدارس ترجیح می‌دهند در صورتی که فرصت بیشتری در برنامه هفتگی دانش‌آموزان فراهم شود، آن را به درس‌های علوم و ریاضی اختصاص دهند.

از جمله محدودیت‌های پژوهش آن است که محتوای برنامه درسی معادل محتوای کتاب‌های درسی در نظر گرفته شده است. همچنین برخی مواقع به سبب ملاحظات روش‌شناسی، برخی از کتاب‌ها به‌طور موقت از تحلیل کنار گذاشته شد. برای مثال به‌منظور مقایسه میزان توجه به کنجکاوی در کتاب‌های درسی پایه‌های مختلف، داده‌های مربوط به کتاب‌های کار و فناوری و همچنین تفکر و پژوهش به سبب آن که فقط مختص پایه ششم بودند در فرایند تحلیل وارد نشد. بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، تعدادی پیشنهاد کاربردی برای برنامه ریزان درسی، مؤلفین کتاب‌های درسی و متولیان تعلیم و تربیت دوره ابتدایی ارائه می‌شود:

- ۱- این پژوهش نشان داد سطح توجه به مؤلفه‌های «تازگی» و «شگفت‌زدگی» در کتاب‌های درسی دوره دوم ابتدایی پایین بود؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود در طراحی و تألیف کتاب‌های درسی دوره دوم ابتدایی به این مؤلفه‌ها توجه شود.
- ۲- اگرچه مؤلفه‌های «پیچیدگی»، «ابتکار و نوآوری»، «اشتقاق به یادگیری»، «اکتشاف» و «چالش‌برانگیز بودن» قدری مورد توجه قرار گرفته است، با این حال لازم است در طراحی کتاب‌های درسی بیشتر مورد توجه قرار گیرد.
- ۳- یکی از یافته‌های این پژوهش نشان داد که در کتب درسی پایه ششم به کنجکاوی دانش‌آموزان بیشتر توجه شده است ولی در پایه‌های چهارم و پنجم این میزان کمتر بود. نظر به اهمیت و نقش کنجکاوی در یادگیری فعال دانش‌آموزان پیشنهاد می‌شود در کتاب‌های درسی پایه‌های چهارم و پنجم ابتدایی، میزان توجه به کنجکاوی دانش‌آموزان افزایش یابد.
- ۴- کنجکاوی منحصر به دروس علوم و ریاضی نیست. کتاب‌های درسی سایر دروس از جمله فارسی، قرآن، مطالعات اجتماعی و هدیه‌های آسمان نیز لازم است به گونه‌ای طراحی شود که حس کنجکاوی دانش‌آموزان تحریک شود.

تعارض منافع

نویسندگان هیچ گونه تعارض منافی ندارند.

منابع

- ابراهیمی، زهرا سادات. (۱۳۹۴). بررسی تحلیل محتوای کتاب درسی تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی از لحاظ تقویت روحیه تحقیق و علم‌گرایی در دانش‌آموزان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکزی.
- اسفیجانی، اعظم، زمانی، بی‌بی‌عشرت، و بختیار نصرآبادی، حسنعلی. (۱۳۸۷). مقایسه کتاب‌های درسی علوم ابتدایی ایران از نظر میزان توجه به مهارت‌های گوناگون در فرایند پژوهش با آمریکا و انگلستان. فصلنامه مطالعات برنامه درسی، ۲(۸)، ۱۳۵-۱۳۲.
- اسماعیلی وردنجانی، صفیه. (۱۳۹۷). بررسی مفهوم کنجکاوی از منظر اسلام و تبیین دلالت‌های آن در عناصر برنامه درسی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهراء.
- اکرامی، بهروز. (۱۳۹۳). بررسی جایگاه مؤلفه‌های تفکر انتقادی در کتاب‌های درسی پایه ششم ابتدایی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی.

ایجاد، زهرا، سیف نراقی، مریم، و نادری، عزت‌الله. (۱۳۹۷). طراحی برنامه درسی پژوهش محور در علوم تجربی پایه ششم دوره ابتدایی. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ۱۵(۲۹)، ۴۶-۶۰.

ایزد، عباس. (۱۳۹۸). شناسایی مختصات برنامه درسی پژوهش محور از منظر خبرگان و تعیین میزان انطباق آن با محتوای کتاب علوم پایه ششم ابتدایی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شاهد.

بنافی، حمید. (۱۳۹۹). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی بخوانیم و بنویسیم دوره ابتدایی از منظر توجه به مقوله‌های آموزش فلسفه به کودکان در راستای تحول بنیادین در آموزش و پرورش. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور فسا.

بیگللو، محمد و میرزایی، صفی‌الله. (۱۳۹۵). جایگاه اعتمادبه‌نفس از نظر روانشناسان و چگونگی تقویت آن در دانش‌آموزان. رویکردهای نوین در روانشناسی، ۱۱(۱)، ۹-۱۰.

جریحی، عبدالرحمان، فردانش، هاشم، و گرامی‌پور، مسعود. (۱۳۹۴). تأثیر طراحی آموزشی مبتنی بر تقویت کنجکاوی بر میزان یادگیری دانش‌آموزان مقطع ابتدایی. فصلنامه روانشناسی تربیتی، ۱۱(۳۵)، ۱۹۶-۱۸۱.

جعفری، فاطمه. (۱۳۹۱). عوامل مؤثر بر پرسشگری فراگیران کلاس. کتاب ماه علوم اجتماعی، ۵۵، ۱۰۴-۱۰۱.

حاتمی منجزی، کوکب. (۱۳۹۷). تحلیل محتوای کتب درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از نظر توجه به مؤلفه‌های تفکر انتقادی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، پردیس فاطمه الزهرا اصفهان.

حجازی، الهه، صالح نجفی، مهسا، و خضری آذر، هیمن. (۱۳۹۷). تحلیل چند سطحی عوامل سطح دانش‌آموز کلاس درس و مدرسه بر تفکر انتقادی- دانش‌آموزان. فصلنامه پژوهش‌های کاربردی روان‌شناختی، ۹(۲)، ۶۰-۴۵.

حسن‌زاده، رمضان. (۱۳۸۶). انگیزش و هیجان. تهران: ارسباران.

حسین‌زاده، اسماء و خانی، زهرا. (۱۳۹۵). تقویت حس پرسشگری در دانش‌آموزان ابتدایی. چهارمین کنفرانس ملی توسعه پایدار علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فردی. تهران.

حسینی مزینانی، اعظم‌السادات. (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب فارسی (مهارت‌های خوانداری) ششم دبستان به منظور بررسی قابلیت پرورش تفکر خلاق. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا.

خوش‌خوئی، منصور و ازنب، عطا. (۱۳۹۴). بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های تفکر فلسفی در سند برنامه درسی ملی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۶(۲)، ۳۷-۶۲.

دیبايي، محسن. (۱۴۰۱). چارچوب نظری مؤلفه‌های برنامه درسی کنجکاو محور و تحلیل جایگاه آن در اسناد بالادستی آموزش و پرورش ایران. فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران، ۱۷(۶۴)، ۳۰۲-۲۷۷.

راغب، حجت‌الله. (۱۳۹۱). اثربخشی راهبردهای یادگیری بر کنجکاوی و علاقه در دانش‌آموزان پیش‌دبستانی کم‌توان ذهنی. فصلنامه ایرانی کودکان استثنایی، ۱۲(۲)، ۶۷-۵۷. رسولی، مهستی، و امیرآتشانی، زهرا. (۱۴۰۰). تحلیل محتوا با رویکرد درسی. تهران: جامعه شناسان.

رضوی، سید عباس. (۱۳۹۲). کلیات و مبانی برنامه‌ریزی درسی. اصفهان: بهتا پژوهش. رضوی، سیدعباس. (۱۳۹۸). مباحث نوین در فناوری آموزشی. اهواز: دانشگاه شهید چمران. زمانی احمد محمدی، رضا. (۱۳۹۵). بررسی اجرای برنامه درسی پایه ششم ابتدایی بر اساس الگوی فولن. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید چمران اهواز. سالار، مریم. (۱۳۹۲). جایگاه پژوهشگری در برنامه درسی جدید علوم دوره ابتدایی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا.

سجادی، سیده نسرين. (۱۳۹۴). تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی از نظر هم‌سویی با برنامه درسی ملی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی. سلسبیلی، نادر. (۱۳۸۵). کاربرد رویکرد حل مسئله در سطوح پایین‌تر شناختی: درس‌های اجتماعی و انسانی دوره ابتدایی. مجموعه مقالات همایش نوآوری در برنامه‌های درسی ابتدایی. شیراز: دانشگاه شیراز.

سیف، علی‌اکبر. (۱۴۰۱). روانشناسی پرورشی نوین: روانشناسی یادگیری و آموزش. تهران: دوران

صمدی، پروین و گلوی، میترا. (۱۳۹۳). آموزش مبتنی بر کنجکاوی: رویکردی نوین در فرایند یاددهی-یادگیری. نخستین همایش ملی علوم تربیتی و روانشناسی. مرودشت، اندیشه‌سازان مبتکر جوان

صمدی، پروین و گلوی، میترا. (۱۳۹۷). میزان هم‌خوانی برنامه درسی پایه ششم ابتدایی با برنامه درسی کنجکاو محور. پژوهش‌های برنامه درسی، ۸(۱)، ۱۷۹-۱۵۱

- عسکری، سبحان. (۱۳۹۸). نقد و بررسی تحلیل محتوای آموزشی کتاب هدیه‌های آسمانی دوره دوم ابتدایی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم آمل.
- عظام، افسر. (۱۳۹۵). بررسی عوامل مؤثر در ایجاد انگیزه دانش‌آموزان به درس کار و فناوری پایه ششم در منطقه ۶ تهران در سال تحصیلی ۹۵-۹۴. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران.
- غریبی، حسن، ادیب، یوسف، فتحی آذر، اسکندر، هاشمی، تورج، بدری گرگری، رحیم، قلی زاده، زلیخا. (۱۳۹۲). اثربخشی آموزش راهبردی تفکر بر پرسشگری دانش‌آموزان پسر پایه پنجم ابتدایی شهر سنندج. تفکر و کودک، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۷(۷)، ۷۹-۹۲.
- قاسمی، موسی. (۱۳۹۰). تحلیل محتوای درس علوم تجربی بر اساس آموزه‌های سازنده گرابی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور همدان.
- کمالی مطلق، طاهره و نوشادی، ناصر. (۱۳۹۶). تأثیر آموزش فلسفه برای کودکان بر سطح پرسشگری دانش‌آموزان دوره ابتدایی. تفکر و کودک، ۸(۱)، ۱-۱۳.
- کیوانی هفشنجانی، آذر. (۱۳۹۱). راه‌های پرورش تفکر و روحیه پرسشگری در دانش‌آموزان پایه چهارم ابتدایی در شهر تهران منطقه ۱۱. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور.
- گلوی، میترا. (۱۳۹۳). تبیین مؤلفه‌های عناصر برنامه درسی مبتنی بر کنجکاوی و میزان همخوانی آن با برنامه درسی رسمی پایه ششم ابتدایی از دیدگاه معلمان و دانش‌آموزان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا.
- محمدی، ریحانه و سورگی، آسیه. (۱۳۹۴). تحلیل محتوای کتب پایه اول ابتدایی از نظر میزان توجه به کنجکاوی. مجموعه مقالات همایش ملی آموزش ابتدایی. وزارت آموزش و پرورش. ۴۲۸-۴۱۸.
- محمودی بردزردی، سعید، هاشمی نصرت‌آباد، تورج، و واحدی، شهرام. (۱۳۹۷). سنجش میزان تحقق اهداف برنامه درسی تفکر و پژوهش از دیدگاه آموزگاران پایه ششم شهرستان ایزه در سال تحصیلی ۹۴-۹۳. پژوهش‌های برنامه درسی، ۸(۲)، ۲۸-۴۷.
- مصری، حلیمه، اسلامی، ادريس، آفانی، کمال. (۱۳۹۸). بررسی جایگاه تفکر انتقادی در ادبیات داستانی کتاب‌های درسی «بخوانیم و بنویسیم» دوره ابتدایی. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ۱۶(۳۶)، ۱۰۸-۱۲۱.
- معروفی، یحیی و یوسف‌زاده، محمدرضا. (۱۳۸۸). تحلیل محتوای علوم انسانی (راهنمای عمل تحلیل کتاب‌های درسی). همدان: سپهر دانش.

- ملکی، حسن. (۱۴۰۱). برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل). تهران: موسسه فرهنگی مدرسه برهان.
- مهماندوست، زهرا. (۱۳۸۸). بررسی رویکرد پژوهش محوری در کتاب‌های درسی دوره متوسطه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا.
- ناصری، معصومه، قماشچی، چیمین، امانی، سعادت، فیض، کاوه. (۱۳۹۴). بررسی محتوای کتاب‌های درسی پایه ششم دوره ابتدایی در توجه و ایجاد کارآفرینی و خلاقیت در دانش‌آموزان. اولین کنفرانس بین‌المللی کارآفرینی، خلاقیت و نوآوری: شیراز وزارت آموزش و پرورش. (۱۳۹۰). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. تهران: مؤلف.
- هاشمی پور مطلق، طاهره سادات، دلگشایی، یلدا، انصاریان، فهیمه. (۱۳۹۳). تحلیل محتوای کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی. تحقیقات مدیریت آموزشی، ۶ (۲)، ۱۸۱-۲۰۷.

References

- Abdelghani, R., Oudeyer, P. Y., Law, E., de Vulpillières, C., & Sauzéon, H. (2022). Conversational agents for fostering curiosity-driven learning in children. *International Journal of Human-Computer Studies*, 167, 1-21.
- Arnone, Mariolyhp. (2003). Using Instructional Design strategies to Foster Curiosity. *Clearinghouse on Information and Technology*. 37, 66-75.
- Cavojová, V., & Sollar, T. (2007). The curiosity and exploration inventory: structure and reliability. *Studia psychologica*, 49(1), 89-100.
- Engel, S. (2011). Children's Need to know: curiosity in schools. *Harvard Educational Review*. 4, 45-625.
- FitzGibbon, L., Moll, H., Carboni, J., Lee, R., & Dehghani, M. (2019). Counterfactual curiosity in preschool children. *Journal of Experimental Child Psychology*, 183, 146-157.
- Goupil, L., & Proust, J. (2023). Curiosity as a metacognitive feeling. *Cognition*, 231, 105-135.
- Guthrie, Chris. (2009). I'm Curious: can we teach Curiosity? In: Honeyman, C et al. [ed]. *Rethinking negotiation Teaching: Innovations for Context and culture*, 63-70.
- Hunnestad, K. (2018). *Curiosity killed the cat, but satisfaction brought it back; the benefits of Curiosity and intrinsic motivation on Learning and education*. Master thesis, Norwegian University of Science and Technology.
- Jirout, J., Klahr, D (2011). Children's question asking and curiosity: A training study. *SREE Fall 2011 Conference Abstract Template*, 1-10.
- Kashdan, T, Yuen, M. (2007). Whether highly Curious Student's thrive academically depends on perception so bout the school Learning environment: A study of Hong Kong adolescent's. *Motivation and Emotion*. 31(1), 260-270.
- Kate, B. (2005). Curiosity and Motivation-to-Learn. Communication Presented a La ACRL Twelfth. *National Conference: America*.
- Lucase, B. (2014). Science-relevant Curiosity expression and interest in Science: An exploratory Study. *Science Education*. 99(1), 70-97.
- Post, T, Juliette, H. & Van der Molen, H. (2018). Do children express curiosity at school? Exploring children's experiences of curiosity inside and outside the

- school context. *Journal Learning, Culture and Social Interaction*. 18(12), 60-71.
- Silvia, P. (2008). Appraisal Components and emotion traits: Examining the appraisal basis of trait Curiosity. *Cognition and Emotion*. 22(1), 94-113.
- Singh, A., & Manjaly, J. A. (2022). Using curiosity to improve learning outcomes in schools. *SAGE Open*, 12(1), 1-15.
- Whitcomb, D. (2010). Curiosity was framed. *Philosophy and Phenomenological Research*, 81(3), 664-687.
- Whitehouse, S., Vickers-Hulse, K., & Carter, J. (2018). Curious teachers, create curious learners and great historians. *Education 3-13*, 46(6), 648-660.